

Nyirkos Tamás: Az ötfejű sas⁴⁹⁸

Nyirkos Tamás kötete a szerző 2011-ben megvédett *Kereszténység és konzervativizmus: A francia ellenforradalom teológiája* című doktori disszertációjának változatlan közlése. A magyar filozófiatörténet-írásban mostohán, avagy jobbra ideologikus felhangokkal kezelt terület méltán tart számot nem csupán a szakmai érdeklődők, de a magukat konzervatívnak, esetleg ellenforradalminak (az utóbbi tulajdonképpen nem létezik) tekintők körében.

A mű központi kérdése, a kereszténységnek a konzervatív politikai gondolkodás kialakulásában játszott szerepe, jelen esetben a katolicizmus szerepe az ellenforradalmi gondolkodás létrejöttében. Nyirkos az előszóban vázolja néhány meghatározó, XX-XXI. századi konzervatív gondolkodó álláspontját, melynek jelentősége a könyv utolsó fejezetében válik nyilvánvalóvá.

A műben a francia ellenforradalom öt legnevezetesebb alakjának (de Maistre, de Bonald, Chateaubriand, Pierre-Simon Ballanche, Lamennais) teológiai megalapozottságú politikaelméletével foglalkozik, szándékosan kerülve az általa terheltnek tekintett politikai teológia kifejezést, melynek használata az elmúlt száz évet tekintetbe véve legalábbis anakronizmus lenne. A teológiai megalapozottság kézenfekvő, hiszen valamennyi szerzőnél felmerül, hogy a forradalom okai között a politika csupán másodsorban foglalhat helyet, sokkal mélyebb okokra kell azt visszavezetni, melyek között természetesen – a korban nem csupán az ellenforradalmi gondolkodók által elfogadott módon – a reformáció is szerepel. Az is nyilvánvalóvá válik ugyanakkor, hogy legalább ötféle teológiával állunk szemben, tehát semmiképpen sem beszélhetünk a francia ellenforradalom teoretikusai által megalapozott elméletek homogén voltáról.

Az autoritás és a szuverenitás szorosan összefüggő kérdése képezi az alapját valamennyi szerző esetében a vizsgálódásának. „Vagyis ha jobban megnézzük, mi az ellenforradalmárok baja a forradalommal és az azt előkészítő felvilágosodással, akkor a számos egyéni eltérés mögött is világosan körvonalazódik három fő állítás: végső forrását tekintve a politika minden kérdése teológiai kérdés; az autoritás vagy abszolút, vagy nincs (*aut superanus aut nihil*); ismerete pedig a történelemből vagy hagyományból ered.” (112.p.)

A rövid életrajzi bevezetők után az egyes életművek vázlatait mutatja be, minden esetben kitérve a szakirodalomban található csúsztatásokra. A tudatos ferdítések kapcsán – noha a kötetnek ez nyilvánvalóan nem kimondott célja – több figyelmet kaphatott volna a magyarországi recepciótörténet, mely különösen terhelt, figyelembe véve azt a tényt is, hogy ezen ferdítések kivitelezői sok esetben a mai napig meghatározó pozíciókat töltenek be, ha nem is a gyakorlati, de az elméleti síkon mindenképpen.

De Maistre kapcsán leszámol azzal a tézissel miszerint annak legfőbb tétele az erőszak elve lenne, noha a szakirodalomban található hibákat látva felmerül, hogy ez miért nem tűnt fel eddig senkinek, hacsak nem ragadtatjuk magunkat arra, hogy az objektivitásra való törekvést a témáról író szerzők nagy részétől elvitassuk. A szuverenitás abszolút volta – mely valamennyi tárgyalt szerzőnél központi jelentőségű – de Maistre-nál a pápa személyében testesül meg, szuverén volta és tévedhetetlensége kölcsönösen feltételezve egymást. A forradalom jelensége a történelemben szükségszerű, Isten közvetlen

⁴⁹⁸ Attraktor, Máriabesnyő, 2014. 174. A szerző (stamlerabel@gmail.com) vallástudomány MA szakos hallgató (ELTE BTK).

beavatkozása, amely egyszer véget ér, ez lenne de Maistre esetében “a történelem önmagát korrigáló dialektikája”. Érdemes lenne a forradalom jeenségét összevetni Carl Schmitt kivételes állapotával. Nem csupán a forradalom, de az egész történelem Isten közvetlen cselekedeteiből fakad, aki szabadon cselekszik, ellentétben az emberrel, aki mindössze alá van vetve a történelmi folyamat mechanizmusainak. A vallási jelenti tehát a végső autoritást, melyet nem korlátozhat a politikai.

De Bonald, akit szintén – helyesen, vagy helytelenül – az ultramontán gondolkodók közé sorolnak, sajátos politikai trinitológiát vázol fel, melyre azonban Joachim de Fiore árnyéka vetül, annak ellenére, hogy Bonald meg volt győződve tanításainak ortodox voltáról. Ekkleziológiája meglepő módon gallikán, sőt tovább is megy, a papi testület tévedhetetlen ugyanis és nem a pápa, ugyanakkor a papi testület sem játszik semmilyen szerepet a politikai- társadalmi folyamatokban. Az autoritás maga a társadalmi-politikai rend, a szakrális uralkodó. Sajátos teológiai módon előlegezi meg a funkcionalista iskola felfogását a vallásról. Mind társadalomelmélete, mind teológiája nyelvi megalapozottságú. A Franciaország közepén fekvő Capitolium képe, mely egyik művének utolsó részében felbukkan, s az ehhez fűzött magyarázat sokkal inkább utópista, semmint konzervatív gondolkodóra vall.

René Chateaubriand-nál a történelem előre kiszámítható törvényszerűségei között foglal helyet a forradalom. Mivel a vallás alapjaként a vallásos érzést nevezi meg (vö. Schleiermacher) komoly teológiai megalapozás nélkül is hasonló politikai megfontolásokra jut, mint Bonald, avagy Maistre. Kereszténysége egy dogmátlanított kereszténység, mely a középkorból véletlenül sem emeli ki a teológiát, a komoly dogmatikai rendszert, sokkal inkább a homályos érzetet, melyet a kor állapotainak elképzelése a szerzőben felszínre hoz. A kereszténység azonosítása a szabadsággal, melyben a szuverén valamiféle örök vallási-morális törvény, nem biztos, hogy elnyerte volna az általa egyetlen középkori szerzőként hivatkozott Szent Bernát tetszését. Az autoritás tehát a történelmi fejlődésben található immanens isteni törvény.

Pierre-Simon Ballanche szerint a történelmi fejlődés természetes, s pont ezt akasztja meg a forradalom agresszív emberi ész alapján működő mechanizmusa. Pontosabban nem megakasztja, hanem megpróbálja mesterségesen felgyorsítani az eseményeket, idő előtt elhozva például az egyenlőséget, holott az előbb-utóbb mindenképpen megvalósulna. Az egymást váltó korok folytonos újjászületése szintén egy jellemzően joachimista nézet, noha – ezt valószínűleg Nyirkos is egyértelműnek veszi – vajmi kevés esélye van annak, hogy olyan szerzők olvasták volna Joachimot, akik valójában Szent Tamás és általában véve a középkor legelemibb elképzeléseivel sem voltak tisztában. A vallási és a politikai intézmények szétválasztása szükségszerű, a társadalmat azonban alapjaiban kell hogy áthassa a morál, melyet a kereszténység hordoz. A társadalmi (politikai) közjó tehát felülmúlja az egyéni üdvösséget. A népszuverenitás kritikája is ehhez kapcsolódik, ugyanis mivel csak egyetlen hatalom létezhet egy társadalomban, s a népszuverenitás esetében pusztán a többségi elv érvényesülne, s így az elnyomás, szükségszerű, hogy a szuverén a nép fölött álljon.

Felicité de Lamennais klerikus volta ellenére nem rendelkezett megfelelő teológiai képzettséggel. Az ellenforradalom második nemzedékéhez tartozott, s ennek fényében nem meglepő, hogy maga is forradalmibb nézeteket képviselt a forradalommal kapcsolatban. A népszuverenitást – legalábbis korai írásaiban – negatívan értékeli. Sem a vallást, sem a politikát nem lehet emberi vélekedésekre építeni. A végső autoritásnak nemcsak az egyes embertől, de a nép egészétől is függetlennek kell lennie. Maistre álláspontjához hasonlóan megjegyzi, hogy csak az egyházban található meg ez a függetlenség, mely alatt természetesen a Katolikus Egyházat érti. A politikai hatalom sem gyakorolhat hatalmat az egyház felett. Fontos, hogy a Katolikus Egyház függetlenségét ne csupán a néppel, „hanem a

politikai kormányzattal szemben is biztosítsuk; ez az a pont, ahol az ultramontánok, például Maistre és Lamennais útjai elválnak azokétól, akik a társadalom vallási elvekkkel való átítatását éppenséggel a politikai kormányzat feladatának tartják, mint Bonald, vagy a vallási és a politikai elv valamilyen spontán módon kialakuló szimbiózisát vizionálják, mint Chateaubriand és Ballanche.” (97. p.) A legfőbb autoritás csak egyetlen és végső, racionálisan megragadhatatlan, politikailag korlátozhatatlan. A végső autoritás az emberiség lelkiismerete, a *sensus communis*.

„Mint láttuk, a szuverenitás letéteményesét mindenki máshol lokalizálja. Maistrenél a pápa, Bonald-nál a szakrális uralkodó a legfelsőbb hatalom, Chateaubriand-nál az örökkévaló vallási-morális törvény, Ballanche-nál pedig az előző kettő valamilyen kombinációja Lamennais esetében kerülünk legközelebb a népszuverenitás gondolatához, amelyet korai művei szerint is csupán kifejez a pápa, később pedig a nép szuverenitása nyíltan kimondva is az emberiség szuverenitásával azonosul. Ami azonban mindegyiküknél közös, az a legfőbb hatalom egy és oszthatatlan voltának állítása, amely hatalom végső forrását tekintve vallási, és csak ebből levezetett módon politikai természetű.” (113.p.)

A röviden ismertetett munka egyik kimondott célja megdönteni azt a tarthatatlan tételt, miszerint a francia ellenforradalom gondolkodói a középkorhoz szerettek volna visszatérni, illetve a középkori teológiai gondolkodás képezte volna elméleteik alapját. Mind az öt szerző esetében kiderült, hogy sok esetben teljesen új, előzmények nélküli elméleteket fogalmaztak meg, melyek nem egy esetben a saját középkori hagyományával tisztában lévő egyház rosszállását is kiváltották, valamint számos esetben maguk is kevésbé értékelt példaként utaltak a középkorra. “Az ellenforradalmi szerzők személyes élettörténete megerősíti, hogy volt némi ismeretük az egyházatyákról csakúgy, mint a Bossuet-hez és Fénelonhoz hasonló apologétákról, de még az olyan katolikus intézményekben is, mint a jezsuita vagy oratoriánus kollégiumok, többet lehetett megtudni Montesquieu-ről, Rousseau-ról és az Enciklopédiáról, mint a középkori teológiáról. Érdemes megfigyelni, hogy későbbi műveikben vagy Ágostontól egyszerre Descartes-ig ugranak, mint Maistre, vagy terméketlenül bélyegzik a skolasztkát, mint Bonald; Chateaubriand nem ismer jelentős középkori teológust Clairvaux-i Bernáton kívül, Ballanche kiválóbbnak tartja önmagát Danténál, Lamennais pedig a száraz és életidegen skolasztkát kárhoztatja, amelyet a szemináriumokban állítólag tanítanak (bár ő maga sosem járt ilyenbe).” (Doktori értekezés tézisei 4.p.) A tárgyalt ellenforradalmárok felfogása tehát nem vezethető le a középkorból, jelentős szembenállásról inkább beszélhetünk, s teológiai megalapozottságú politikaelméleteik forrásterületeiket tekintve nem egy esetben közelebb állnak a kortárs forradalmi gondolkodókhoz, mint azt feltételeztük volna.

A kötet jelentőségét a téma aktualitása is bizonyítja. Az önmagát konzervatívnak nevező európai közegnek ahhoz, hogy képes legyen szembenézni a posztmodernitás kihívásaival, – melyek között az Európán kívüli vallásos közegekből érkezők sem elhanyagolhatóak – egész pontosan fel kellene tárnia, hogy mely pontok vezettek az ellenforradalom bukásához. Ellenkező esetben – sejteti a szerző – szekularizált, varázstalanított társadalmunk nem tudja felvenni a versenyt a szent iránt (egy sajátos formában) újra igényt formáló világban. Ehhez azonban elsősorban annak a felismerése szükséges, hogy az állam és egyház kapcsolatának, a szekularizációnak illetve a vallási konfliktusok problematikájának megoldása nem a politikai, hanem a teológiai alapok tisztázásával kezdhető meg.

Nyirkos kötete a maga nemében egyedülálló s nem csupán a magyar nyelvű filozófiatörténet-írásban. Jól felépített, rendszerezett kötet, mely az egyetemi oktatásnak is bizonyosan hasznára fog válni. Csak remélhetjük, hogy ennek nem fog gátat szabni semmiféle prekonceptió. A szerző ugyanis a szövegekből és a kontextusból kiindulva vázolta a pontos helyzetet, mely módszert aligha lehet felülírni, megkérdőjelezni. Az

idézetek mennyisége és a téma unikális feldolgozása indokoltá tenné egy szöveggyűjtemény megszerkesztését, mely mellett a kötet kibővített változata kerülhetne kiadásra.